

TÜRKÇE SÖZLÜK İÇİN MİNELBAB İLELMİHRAB'DAN KATKILAR

Nevzat GÖZAYDIN

Refik Halid Karay'ın yüz yıl önceki mütareke dönemine ait hatıralarıyla dolu bu kitabının önemine geçen yazımda (TD, Mart 2018, S. 786, s. 47-56) dikkat çekmiştim. Eserin içinde yer alan ve bugünün genç okuyucusu için anlaşılması biraz zor olan yabancı kelime ve tamlamaların *Türkçe Sözlük* (TDK Yayını, Ankara 2011) bulunmaması yüzünden, açıklamalarını da yapacağımı belirtmiştim.

Hatıra kitabında geçen bu tür sözlük birimlerini andıran, onlara yapı bakımından benzeyen ve kolayca anlaşılmayan bazı madde başları, *Türkçe Sözlük* içinde zaten bulunmaktadır. Birkaç madde başını örnek olarak verebilirim:

“ademimerkeziyet, ahzükabz, aklievvel, alelhesap, alelittlak, allameicihan, amudufikari, arziendam, azimkârane, badelmilat, benibeşer, bertafsil, bilvasıta, cemaziyelahir, cerrar, darıdünya, darüleytam, edebikelam, ehlihibre, esericedit, fetvayışerife, galatı his, hademeihayrat, harfendaz, hazandide, hileşişeriye, hissikablelvuku, idareimaslahat, ihrakiye, ittisal, izazuikram, izze-tüikbal...” vb.

Bunlar ve bunlara benzeyen kelime ve tamlamaların yazarlarımız tarafından kullanılmış olması, dolayısıyla sözlüklerimizde bulunması elbette gereklidir. Bir sözlüğün, hangi dönem olursa olsun, Türkçenin söz varlığı ile ilgili görünen okuyucunun sorularına cevap vermesi gerekmektedir. Bu bakımdan taradığım ve *Türkçe Sözlük*'te yer almayan madde başlarını aktarıyorum. Örneklerin çokluğu, yazımın uzamasına yol açmıştır. Her zaman olduğu gibi yazarımızın kitaptaki yazımına -bazı tamlamalarda tutarsızlık görülse de- dokunulmamış, aynen bırakılmıştır.

Örnek madde başları ve yazarın kullandığı cümleler aşağıda aktarılmıştır:

afur tafur et-: Bu ikilemeyi *Türkçe Sözlük* fiilsiz olarak almış. Sadece başka bir fiille (gelme-) vermiş ve örneksiz geçilmiş. Anlamı ‘caka satmak, gösteriş yapmak’tır: “O tarihte bir Hatay davası olduğundan ve gerçekleşeceğinden çoğu kimsenin, hem de afur tafur edenlerin, beni hala suçlandıрмаğa yeltenen idraksiz eşhasın haberi yoktu.” (28)

aglebi ihtimal: Bu tamlama *TS*’de yoktur. Anlamı ‘kuvvetli bir ihtimalle, büyük bir ihtimalle’dir: “Anlaşılan İstanbul’da henüz Anadolu’ya iltihak etmemiş ve kat’i karar almamış bir komite daha mevcuttu ve aglebi ihtimal bu komite askerlerden mürekkepti.” (192)

ahalii islâmiye: Anlamı ‘Müslüman ahali, olup *TS*’de yoktur. Yazar, bu tamlamayı şöyle kullanıyor: “Kağıtları elimden aldı, bir daha okudu ve ilk on satırı, yâni ahalii islamiyeye edilen zulüm ve hakaretleri mübeyyin satırları çizdi.” (118)

ahvali ziraiye: *TS*’de ‘ziraatin durumları’ anlamına gelen bu tamlama da bulunmamaktadır: “... (beni) baş köşeye oturttu, livanın ahvali ziraiyesi hakkında izahat istedi.” (69)

aklı karışık: *TS*’de (aklı karışmak) var ve örnek bulunamamış. Bu ibare yok; anlamı ‘şaşırmış, bocalamış’tır: “Zira gözleri fırl fırla dönen ve ağzından tükürükleri saçılan o akli karışık zattan bir fayda ummuyor, bir hizmet beklemiyordum.” (206)

alâim-i cinnet: Karay, bu tamlamayı bu sefer böyle yazmış. *TS* sadece (alaimisema)’yı almış. Bunun anlamı ‘delilik belirtileri, cinnet alametleri’dir: “İşte bu zatın bir aralık alâim-i cinneti gayrı kabil setr-ü ihfa bir hale geldi.” (206)

alettakrip: Anlamının ‘bahane ile, tahminen, yakın olarak’ verilmesi uygun düşer: “Bundan alettakrip bir sene evvel (İleri) gazetesi resmen mahkum edilmeyen Cenap Şehabettin ve Süleyman Nazif’in makalelerini neşrettiği vakit (Akşam) refikimiz tarizatını ayyuka çıkarmıştı.” (15)

alnının akı, yüzünün pakı: Bu ikilemeyi de *TS*’de bulamıyoruz. Anlamı mecaz olarak ‘tertemiz bir durumda, hiçbir suç, kabahati olmaksızındır: “Acaba bu işin içinden alnımızın akı, yüzümüzün pakiyle çıkabilecek, hayırlı bir iş görebilecek mi idik?” (78)

ameli manda: Bu tamlamanın aslı (amel-mânde) olup Farsça ve Arapça iki sözden oluşmuştur (*Kamus-ı Türki*, TDK Yay., 2015, s. 55) ve anlamı

'herhangi bir iş göremez, battal'dır: "Şükrü Beyin içinde, fırka gayretinin ve fırkacılık husumetinin, şamandıraya bağlı ameli manda bir gemiye ait paslı bir zincir gibi, aleyhimde için için hâlâ gıcırdamakta olduğunu ben duyuyordum." (33)

an kasdin: 'Bilerek, isteyerek, belli bir kasıt ile' anlamındadır: "Hele Nüzhet Sabitin işe gibi, ... bir dairede memuriyetleri âdeta an kasdin fırka mensupları haricinde kendi mektep, ocak, gazete ve lokanta arkadaşlarına tevzi etmesi pek haklı bir hiddete sebebiyet vermişti." (102)

Ankaraca: 'Ankara (hükümeti) tarafından' anlamına gelmektedir: "Bütün mütareke müddetince yerlerinde durdular, hattâ içlerinden bir kısmı Ankaraca istihdam olundular." (105)

arслан kesil-: Anlamı 'kendini çok güçlü göstermeye çalışmak' olmalıdır: "Ayağına gelen şu ikbali, derakap kabul etmekle kalmamış, şimdi de Damat Ferit Paşa dostluğu ile Anadolu hareketi aleyhine arslan kesilmişti." (174)

arzi didar et-: 'Yüz gösterme' anlamındadır: "Nihayet heyet yola çıktı; biz konakta bekledik, Artık ikbal, fırkaya arzı didar ediyordu." (69)

avni ilahi: 'Allah'ın yardımıyla' anlamındadır: "Bir telgraf geldi. Yunanlıların tecavüze başladığı ve avni İlâhiye güvenilerek mukabele edildiği ve müsadematın devam etmekte olduğu' makam-ı sadarete işar ediliyordu." (204)

âyan-ı kiram: Anlamı 'ileri gelenler, şerefli büyükler'dir: "Enver'in Başkumandan, Talât'ın Sadrazam ve Cavit Beyin zi kudret oluverdiklerini idrâk eden âyan-ı kiramımız genç ve cüretkar politikacıları ne olur ne olmaz, hoş tutmak siyasetini güderler." (41)

bakiyyetüssuyuf: Bu Arapça tamlamanın anlamı 'kılıçtan geçirilenlerden arta kalanlar, ölümden sağ kurtulanlar'dır: "Bakiyyetüssuyuf İzmitte ve oradan da İstanbul'a canını dar attı." (203)

başında gaile ol-: TS'de (baş) maddesinde ve (gaile) madde başlarında yer almıyor. Anlamı 'dert sahibi olmak, sıkıntılı durumda bulunmak'tır: "Başında bin gaile olduğunu gördüğümüz hükümeti, bir de kendi sebebimizle sıkılmamak için tefrikaya fasıla veriyoruz." (11)

berayı hürmet: Bu tamlamanın anlamı 'saygı göstermek içindir: "Pusulamı berayı hürmet Şeyhülislâm koltuğunda oturup müzakereye iştirak eden Haydarîzadeye vermişti." (142)

bersabık: ‘Eskiden olduğu gibi’ anlamına gelen bu sözün kullanılışı şöyledir: “Cereyan eden muhavere sırasında İzmir Belediye, Polis ve Jandarmanın bersabık tarafımızdan idare olunacağı beyan edilmiştir.” (117)

betaet: Bu Arapça sözün anlamı ‘yavaşlık, ağır davranmadır: “Abdullah Cevdet Bey, kendisine şedidülmeal bir mektup göndermiş ve bunda Damat Paşayı betaetle itham etmişti.” (194)

bilâ teehhür: Bu ibare ‘geciktirmeksizin, tehir ettirmeden’ anlamını taşır: “Şifrelerin keşidesiyle beraber suretlerinin bilâ teehhür müdüriyet-i umumiyyeye irsali de lâzımdır.” (168)

bir ayağı çukura gir-: *TS* içinde bu deyim, (bir ayağı çukurda olmak) biçiminde verilmiştir. Bu da ona yakın bir anlam taşır. ‘Artık iyice yaşlanmış olmak, ihtiyarlığa yüz tutmak’ diyebiliriz: “Bu bir ayağı çukura girmiş kabineyi tutmak için fedakârlık yapmağa lüzum görmüyordu.” (72) Burada kullanılan anlamı ‘çökmeye, yıkılmaya yakın olmak’tır.

bittesadüf: ‘Tesadüfen, tesadüf eseri olarak’ anlamına gelen bu söz şöyle geçiyor: “Bu işe Nureddin Bey tavassut etmişti; bir müddet sonra diğer bir işe de bittesadüf yine bu Nureddin Beyin delaleti, vesatetiyle girdim.” (32)

bürudet: Bu kelimeyi ayrı bir sayfada (193) (burudet) olarak kaydeden Karay’ın örnek cümleleri şunlardır: “Ferid Paşanın fazla iltifat, emniyet ve muhabbeti, yakın bir bürudete, husumete, darbeye delâlet ederdi.” (119) ile “Daha on gün geçmeden Nazırla Sadrâzam arasında burudet mi başlamıştı?” (193) Anlamı ‘ilişkilerdeki soğukluk, soğuk davranma’ diyebiliriz.

cezaen: ‘Ceza olarak’ anlamına gelmektedir: “Bizi yazılarıyla senelerce hırpalamış, cezaen senelerce sürgünde kalmış hırçın, mürteci Refik Halid, şu solgun, zayıf, gösterişsiz mahluk mu imiş?” (32/33)

ciheti kanuniye: Bu Arapça tamlamanın anlamı ‘kanun yönünden’ olarak verilebilir: “İllâ için ciheti kanuniyesine müteallik kısımlarını o derece vuzuh ve dirayetle idare edebilmek kabil değil elimden gelmezdi.” (22)

çal yaka tut-: *TS* içinde (çalyaka etmek) iç maddesi var. Bu, ona yakın bir anlam taşıyor; ‘hemen yakasından tutmak’ anlamını karşılıyor diyebiliriz ama Karay, bunu ayrı olarak yazmış: “Cevabına intizar etmeden polis çal yaka tutup vali beyi Bekirağa Bölüğü’ne götürüvermiş!” (173)

düveli itilâfiye: ‘İtilaf Devletleri’ anlamındadır: “Burası Yunana ilhak edilmemiş, İstanbul gibi düveli itilâfiye tarafından işgal edilmiş olduğunu ilâve etmiştir.” ve yine aynı sayfada, altta “Evet umum düveli itilâfiye tarafından bir işgal, bize, o aralık, bir nimet gibi görünüyordu.” (117)

eğerlim: Bu sözü Refik Halid iki ayrı yerde kullanmış; “Eğerlim (Paşa bu ‘eğerlim’ tâbir-i âmiyanesini mütemediyen kullanır) Tevfik Paşa gelseydi...” (41) ile “Öyle şey olmaz, dedi, istifana sebep yok, biz onların her isteğini yapamayız, eğerlim (Bu kelime Paşanın dil pelesengidir) yaparsak sonu gelmez, hükümeti ellerine bırakıp çekilemeyiz!” (180) Yazı dilinde ‘eğer’ olan kelimeyi halk ağzıyla kullanan Ali Rıza Paşa’nın dilinden aynen aktarmıştır Karay...

elfaz: ‘Kelimeler, sözler’ anlamındadır: “Hepsinden dirayet, fetanet, hamiyet gibi devri sabıka hâs envai faziletler bekliyor, mâlâyânî elfaz ile telleri yoruyordu.” (147) Burada geçen (malayani) TS’de madde başı olarak yer almış ancak masa başı örneğiyle geçilmiş...

el yum-: Bu deyim TS’de bulunmuyor. Metindeki anlamına göre, ‘bir işten vazgeçmek, bir işi bırakmak’ diyebiliriz: “Kabak başlarına patlamadan, alınlarının akiyla -ne mutlu! - politikacılığa el yummuşlardı.” (51)

enmuzeç: ‘Örnek, nümune’ anlamındadır: “Nev’i beşerin kerih ve şen’i enmuzeçlerinden biri vardır ki milletimizin yüzler karasıdır.” (15)

esmayı üstüne sıçrat-: Karay, bunu iki ayrı yerde kullanmış: “Ben ise İngiltereden umacıdan korkan çocuk gibi korkuyor, esmayı üstümüze sıçratmakta bir fayda bulmuyordum.” (186) ile “Hay Allah layıkını versin, üstüme esmayı sıçratmıştım. Dövülmekliğime ramak kalmıştı.” (214) Bu deyim anlamı ‘dedikodulara, söylentilere muhatap olmak’tır.

evani: Anlamı ‘kap kakak, basit ev eşyası’dır: “Bilmiyenler, görmiyenler Cemal Paşa yalısındaki bu baş misafir odasının paha biçilmez eşya ve evani ile dolu ve muhteşem olduğuna hükmedebilirler; hayır...” (46)

fartı riayet: Bu tamlamanın anlamı ‘aşırı uyum gösterme, uyma’ olarak yazılabilir: “Ferit Paşa terbiyeye fartı riyeti ile meşhur Âli Paşayı taklid ediyor.” (90)

fartı tazim: Bu da hemen hemen aynı şekilde bir anlama sahiptir. ‘Aşırı saygı’ diyebiliriz: “Bir gün, yine yanında, aynı odada idim. İçeriye Hoca Asım Efendiyi soktular; Ferit Paşa yerinden fırladı, her ikisi de ayakta fartı tazim göstererek konuştular.” (91)

febha: ‘Öyle olsun! Pekâla!’ anlamında kullanılmıştır: “Bir kere baka-yım, anlatayım ve Sadrazama haber göndereyim... Kendiliğinden, zahmet-sizce olursa febha!” (97)

fezahat: ‘Zihin açıklığı’ anlamındadır: “Siyasî ve ticarî suiistimalâtın herkesi sürüklediği bu fezahat akınında, Şükrü Beyden başkasının başı tarize hedef olmuyordu.” (34)

frenğâne: Bu kelimenin anlamı ‘Frenklere mahsus, Frenklerinki gibi, Frenk benzeri’ olabilir: “Makaleleri frenklerin guya şarkkâri döşenmiş odaları ve şarklıların sanki frenğâne süslenmiş salonları kadar acayibime gidiyordu.” (63)

frenk perestlik: Yazarımız bunu iki ayrı kelime olarak yazmış: “Tahsin Beyin iyi huyları da yok değildi; teceddüt perest idi. Lâkin bu Garp perestliği, her yeni mütecedditte olduğu gibi frenk perestliğe varmıştı.” (197)

galet: Yazarın böyle yazdığı kelime aslında (galat)’tır. Anlamı ‘yanlış, hata’dır: “Gözüm ne zaman gazetelerde yüz elli kişilik defterle alâkalı haberlere ilişse, Celal Nuri Beyin de listede ismine rastgeleceğim gibi bir hisse veya galet hisse kapılırdım!” (103)

gıpta uyandır-: *TS*’de (gıpta)’nın anlamını ‘imrenme’ olarak buluyoruz. Yazarımız bu deymi şöyle kullanıyor: “Gerek maaş gerek nüfuz itibariyle beni küçülten bu yeni iş, resmi bir memuriyet olduğu için, onların canını sıkmış, gıptalarını uyandırmıştı.” Karay, bu cümle ile kelimeye sanki ‘kıskançlıklarını canlandırmıştı’ gibi bir anlam yüklemiş...

hafide: ‘Kız torun’ anlamındadır: “Rıza Nur Beye, Serasker Rıza Paşanın hafidesi ile izdivaçtan sonra, şöyle bir yarı modern damat hali gelmişti.” (186)

hakki tabii: Bu tamlamanın anlamı ‘doğal hak’ olmalıdır: “Velev bütün heyeti vekileden dahi olsa bir kararı idari ile milletin bir hakki tabiisi ihlâl edilemez.” (20)

harikzede: ‘Yangın geçirmiş, yangın yüzünden harap olmuş’ anlamını verebiliriz: “Yarım saat aynı kuvvette devam ediverseydi, zaten harikzede olan duvarların tahammülünü hiçbir mimar taahhüt edemezdi.” (111)

hayide: Bu sözün anlamı ‘çiğnenmiş’ olmakla birlikte, *Kamus-ı Türki*’de şu açıklama vardır: (Küçük çocuklara verilen çiğnenmiş yemeğe teşbihen başkaları tarafından söylenip kepaze olmuş söz ve tabir. s. 448.) Anlaşılan ‘çok tekrar edildiği için bayağı kabul edilen söz veya ibare’ anlamına gelmektedir: “Birkaç zat, gayet pesten ve gayet hayide sözler sarfettiler.” (59)

heyeti tahririye: “Heyeti tahririye odasına ilk girdiğim gün masanın bir tarafında Bedri Bey oturuyordu.” (49) ‘Yazı kurulu’ anlamına gelmektedir ve yazarların bulunduğu yeri anlatmaktadır.

hodperestane: ‘Kendini beğenmişçesine’ anlamındadır: “İzmir Yunanlılardan beklenen tarzda, yani rezilâne işgal edilmiş ve Avrupalılar da, beklenen şekilde, yâni hodperestane buna seyirci olmuştu; İzmirli kaybetmiştik!...” (116)

hukuku düvel: ‘Devletler hukuku’ anlamına gelir: “Bu akıbet bana olan mı, yoksa tarihe, edebiyata, lisana, hukuku düvele olan ipsiz-sapsız taarruz ve zararlarının mı cezasıdır, pek iyi bilemiyorum.” (17)

hulefa: Anlamı ‘halifeler’ olmakla birlikte, burada bakanlıktaki görevli insanların olduğu yerde bulunan memurlar kastedilmektedir; “Kaleme adımmı atar atmaz fazla mahzun olmuş, kanıksamış, pişkin hulefa arasında kendimi meyus ve ürkek bulmuştum.” (98)

hulul: “Öfke ile maksada nail olamayacağını düşünerek yine damada hulule çalışıyor, hülâsa bocalıyor, ne yaptığını bilmiyordu.” (206) Anlamı ‘girmek, içeriye girmek, yakınına yerleşmek’tir.

hümma: Yazarın bu şekilde yazdığı kelime, Ar. (humma) olup anlamı ‘nöbet, sıtma nöbeti’dir: “Politikacılık zaten bir hümma, bir nöbet iken bunu, her zaman otuz dokuz derece-i hararatte, cayır cayır yanarak yapan Nüzhet...” (51)

hürriyeti lisan: ‘Dil hürriyeti, söz söyleme hürriyeti’ anlamına geliyor: “Matbuatı emir ve nehy ile hareket eden bir şekle sokmak ve hürriyeti lisana sansür vazedildi endişesini uyandırmak günahdır.” (20)

icad: Her ne kadar *TS* bu maddeyi almış ise de verdiği iki anlam içinde yazarımızın örnek cümlesindeki anlam bulunmuyor. Karay, burada kullandığı (icad) ile ‘yazma’ anlamını yüklemiş görünüyor: “Dalgın ve düşünce ile yorgun gözleri, bermutad, hiçbir mana ifade etmedi, makale icadiyle pek meşguldü.” (62) Üçüncü bir anlam olarak *TS*’de madde içi verilmelidir.

içerlikli: Bu söz *TS*’de yok. ‘İçeriden’ anlamındadır: “İşte her defa, içerlikli dışarlıklı böyle birer itaba uğrayacakmışım gibi ürkererek, mahçup yürür, ve âdeta nefsimden tiksiniirdim.” (29) Aslında burada geçen (dışarlıklı) sözünü *TS* almış ve ‘taşralı’ anlamını vermiş; dolayısıyla bunun zıddı olan söz de alınmalı ve her ikisinin de yeni anlamları yerleştirilmelidir.

idbar: Anlamı ‘bahtsızlık, şanssızlık, perişanlık’ olarak verilebilir: “Bu meslek gazetecilik ise...İnsan ihtiyaca düşmiyeceği gibi, ismi ve yazısı her gün okunacağından idbar derdini de duymaz. Bir muharrir okunduğu müddetçe daima ikbaldedir.” (210)

ih̄tarat: ‘İhtarlar, uyarılar’ anlamındadır: “Nazırlardan biri ecnebi mahafili ile ufak bir mülakatta bulunsa veya ziyaret kabul etse titizlenir, ihtarata kalkışır.” (169)

ilâ maşallah: “Böyle mefkureli, şâir zekâlar, iş başına geçince ve daha doğrusu, işler bittabi mefkureye uymayınca, varı yok etmek için de, ilâ maşallah birebirdirler.” Bu ibarenin anlamı ‘Allah’ın istediği vakte kadar’dır.

imâl-i nüfuz: Anlamının ‘sözü etkili kılın’a veya ‘etkisini çoğaltma’ olduğunu düşünüyorum: “Hattâ sade kendisi söylemekle kalmadı, sevdiğim ahbablar üzerinde de imâl-i nüfuz ve onları da irşada şevketti.” (212)

inhimak: ‘Bir şeye veya kişiye aşırı düşkünlük göstermek’ anlamındadır: “Damat Ferit Paşada meçhulü olan adamlara karşı marazı bir inhimak ve emniyet vardı.” (200)

inhizam: ‘Bozguna uğramak, yenilmek’ anlamı vardır: “Mağlûbiyetin binlerce feci neticeleri arasında zihnim yalnız bunu büyütüyor, bunu canlandırıyor; inhizamımızın sanki yalnız bir neticesi vardı, o da bu idi.” (31)

iptidar: Bu sözü Karay iki yardımcı fiille kullanmış: “Derhal telgraf ve posta gişelerini küşad ve muamelâta iptidar ettim.” (117) ile “Bunda, müteceviz Yunan ordu ve donanmasına karşı müsellâhen harekete iptidar olunup biinayetullahı taalâ, düşmanın püskürtüldüğü, tebşir olunuyordu.” (127) Anlamı ‘başlamak’tır.

is’ad et-: ‘Yerini yükseltmek, yukarı çıkarmak’ anlamına gelmektedir: “Arabistan kumandanının evinde onları koltukta ilk gördüğümün akşamı ben de bizimkileri sedire is’ad etmişim.” (46)

isaf et-: Anlamı ‘isteği, talebi yerine getirmek’tir: “İstanbuldan gelecek olan ailemi alıp dönmek üzere müsaade verilmesi için mutasarrıf vasıtasıyla vilâyete vaki müracaatımı isaf etmişti.” (69)

isga et-: ‘Kulak vermek, dinlemek’ anlamındadır: “Vali Bey Akşam gazetesine ‘hâtratu neşretmeyiniz!’ demekle âmirinin hilafı kanun bir emrini isga etmiş bir memur mevkiine düşüyor.” (20)

istitrad: “Heyecanlı yine ne haber alacaktım? Onu anlatmadan evvel, burada, kısa bir istitrad açmak lâzım: Tekrar söyleyeceğim, asıl ders budur: Çekilmenin zamanını bilmek.” (139) Kelimenin anlamı ‘sırası gelmişken’ diyebiliriz.

istirahatgüzin: ‘Dinlenmeyi seçmiş’ anlamındadır: “Dahiliye Nazırı, gûya işler pek yolunda gidiyormuş gibi, Yeniköyde istirahatgüzin.” (130)

işhad et-: ‘Tanık olarak göstermek’ anlamına gelmektedir: “Bu mes’uliyeti şahsan kabul ettiğimi hükümet-i merkeziyeyi dahi işhad ederek İngiliz mümessiline karşı tekrar ediyorum.” (153/154)

işrab et-: “Bu iki zat beni o gün fevkalâde bir nezaketle, fırkaya bir büyük istifade temin edildiğini işrab eder gibi, minnettarane karşıladılar.” (67) Bu fiilin anlamı, ‘zımmen anlatma, ima’ olarak verilebilir. İkinci örnek cümlede bu daha açıkça belli oluyor: “Onunla beraber eve dönerken otomobilde bu duygumu işrab ettim.” (119)

itidali dem: “Görüyorsunuz ki, en telâşlı bir zamanımda, bu itidali demi, bu muhabbeti vataniyeyi gösterebilmişim.” (22) Bu tamlamanın anlamı ‘zamanın itidali, ılımlığı, ölçülülüğü’ olarak verilir.

itidalperverlik: Anlam olarak ‘ılımlık sevgisi, ölçülülük yandaşlığı’ diyebiliriz: “Ferit Paşa hükümeti o zaman bu müsaadeleri insafından, itidalperverliğinden yapmış olsa idi takdir ederdim.” (104)

kahkari: “O zaman için, bizim kafamızca bu hataların hatası idi, bu bir kahkari hezimetti, bu Ferit Paşa hükümetini düşürecek bir bozgun olmuştu.” (176) Bu kelimeyi *Kamus-ı Türkî* şöyle açıklıyor: ‘Arkasını çevirmeyerek ve harb ederek vaki olan ricat’ (TDK Yayını, Ankara 2015, s. 572).

karabet-i fikriye: Anlamı ‘düşünce akrabalığı, yakınlığı’ olabilir: “Menfa sohbetlerindeki o karabet-i fikriye, bu ziyaretlerle takviye bulmuştu.” (137)

kasrı kayser: “Dönüp arkama baktım. O haşmetli, süslü ve parlak bina şimdiden kovuklarında yarasalar mekân tutmuş bir harabe, bir kasrı kayser gibi göründü.” (31) Anlamı ‘imparatorluk köşkü, sarayı’ olarak verilebilir.

kemafissabık: ‘Eskiden olduğu gibi’ anlamındadır: “Memurlarımızın posta ve telgraf muhaberatını kemafissabık idare etmelerini ve Vali İzzet Beyden talimat almaklıgını söylediler.” (117) ile “Muhaberat kemafissabık sansürsüzce icraya başlanmıştır.” (119)

kemal-i emniyet: “Arkamızda kalan kitleye dayanarak kemal-i emniyetle Babiâli merdivenlerini çıktık.” (72) Anlam olarak ‘mükemmel güvenlik’ diyebiliriz.

keremkâr: ‘Cömert, eli açık’ anlamındadır: “Memuriyet tevziinde de, Allah için, pek cömert, pek keremkâr bir zattır.” (98)

keyfiyeti icabat: “150 kişilik listenin tanzimi keyfiyeti icabatı siyasiyenin tevlit ettiği mecburiyet eseridir.” (26) Anlamını ‘durumun gerektirdikleri’ şeklinde verebiliriz.

kudretyab: ‘Gücü yeten, kuvvet bulan’ anlamına gelmektedir: “Nutkun başlangıcında yalnız iki esastan bahsetmesine rağmen o esasları sekize, ona, gevezeliğine rastgelirse yirmiye iblağa kudretyab olurdu.” (196/197)

kutbu şimali: “Sadrazam ise Anadolu harita ve teşkilâtını eski adamların kutbu şimaliyi bilişleri kadar biliyordu.” (95) ‘Kuzey Kutbu’ anlamındadır.

küfranı nimet: ‘Velinimete karşı nankörlük’ anlamına gelir: “Bu hay huy onlar için küfranı nimettir.” (13)

küllühüm: “Ertesi günü için böylece küllühüm beraber tekrar toplanabileceğini ihsas ediyordu.” (57) Anlam olarak ‘onlarla birlikte, hep beraber’ diyebiliriz.

lehülhamd: ‘Allah’a hamdolsun’ anlamındadır. “Sulh ve selâmet fırkacılık iştihamı, lehülhamd, kesmişti.” (58)

lenfavi: *TS*’de (lenfatik) madde başıyla aynı anlamdadır: “Çoğu mariz, lenfavi, gözleri fersiz ve ciltleri bozuk bu genç hanımlara ancak rikkat nazariyle bakmıştım, çok acımıştım.” (204)

levh-ü-luab: “Vaktimiz de işte böyle levh-ü-luabla geçiyordu.” (202) Anlamı ‘oyun, eğlence, gülüp eğlenme’ olmalıdır.

leyte lâalle: Anlamı ‘ilgilenmeme, boş verme, geriye bırakma’ anlamını taşır: “Ben de matbaaya uğradım, leyte lâalle adamcağızı yormamalarını tavsiye ettim.” (208)

mahafil: “Nazırlardan biri ecnebi mahafili ile ufak bir mülakatta bulunsa veya ziyaretçi kabul etse titizlenir, ihtarata kalkıştı.” (169)

mahakimi asliye: ‘Asliye mahkemeleri’ anlamındadır: “Bir muharririmizi mahakimi asliye müddeiumumisi Cemil Bey nezdine gönderdik.” (26)

maheşerallah: “Makamına giden dehlizler, hacı, hoca, polis, asker, genç yaşlı, çeşit çeşit, biçim biçim insanlarla maheşerallah dolu idi.” (56) Anlamı ‘Allah’ın mahşer günü (gibi)’ olmalıdır.

mahuf: ‘Tehlikeli, korkulu’ anlamındadır: “İkbalden düşmüş, bu mahuf ve muhteşem mazili adama karşı azamî bir nezaket göstermek icabediyordu.” (42)

mahviyeti nezaket: “Kendine göre, mahviyeti nezaketi içinde, hayli mağrur bir edası da vardı.” (52) ‘Nezaketiyle kendini hiçe sayma, çok alçak gönüllülük gösteren nezaketiyle’ anlamındadır.

mahzuz: ‘Mesut eden, beğenilen’ anlamındadır: “Paşanın vaktiyle İspanya kralını da pek mahzuz ettiği söylenen hikâyeleri yavaş yavaş soğukluğu azalttı.” (101)

makrun: “Alemdar’ın verdiği haber kasde makrun ve külliye bi esastır.” (208) Anlamı ‘yakın, yaklaşık’tır.

malâyutak: Anlamı ‘ağzına geldiği gibi, boşboğazcasına’ olmalıdır: “Kimbilir Ferid Paşa belki de bu malâyutak teklifi bilhassa onu yaralamak için yapmıştı.” (120)

mazbatai intihabiye: ‘Seçim mazbatası’ anlamındadır: “Zeki Beyin mazbatai intihabiyesi dördüncü şubeye havale edildi.” (24)

mazûl: “Kahveler içilirken, uykusunu tam uyumuş, bütün gün keyif getirmiş mazûl bir devlet memuru gibi, üzerinde uzun zamandan beri dinlenmiş bir adam hali vardı.” (55) Buradaki anlamı ‘memuriyetten ayrılmış, işine son verilmiş’ olmalıdır.

mecma-ı nâs: “Bir daha mecma-ı nâs olan mahallerde şahsıma tecavüz olmadıkça hiçbir işe müdahalede bulunmamağa karar verdim.” (214) Bu tamlamanın anlamı ‘halkın toplu bulunduğu yer’dir.

med’u: Anlamının ‘davetli’ olduğunu söyleyebiliriz: “Kulüpte alaturka konser verilecek, oyun, falan değil, çok muteber zevat med’udurlar, saz mükemmel, büfe enfes, siz niçin gelmiyorsunuz?” (183/184).

memhur: Anlamı ‘damgalanmış, mühürlenmiş’tir: “Sadrâzam o günden sonra bu fikirden feragat etmiş olacak ki, mühriyle memhur hiçbir telgrafına rastgelmedim.” (178)

memurin-i müteallika: “Bunların vazifesinden evvelâ başmüdür, sanien müdürler ve sırasıyla memurin-i müteallikasını mesuldür.” (168) Anlamı ‘ilişkisi olan, bağlantısı bulunan memurlar’dır.

menkup/menkûbiyat: Sırayla anlamları ‘düşkün, talihsiz/düşkünlük’ olmalıdır: “Senelerce menkûp kalmıştı, menkubiyeti esnasında pederim, behemahal, on, on beş günde bir ziyaret eder, hatırını alırdı.” (199)

menkuş: ‘Nakşedilmiş, kazanmış’ anlamına gelmektedir: “Makaleler koleksiyonunda mevcut ve meal ve muhteviyatı da herkesin aklında menkuştur.” (200)

mesbuk: “Fırkaya hizmeti mesbuk şu tecrübedide ihtiyarı, padişahın taltifinden ve saraya tekrar yanaşmadan mahrum bıraktı.” (68) Anlamı ‘geride, arkada kalmış’ olarak verilebilir.

meveddet: Anlamı ‘sevme, sevgi, muhabbet’tir: “Rakı meclislerindeki muhabbet ve meveddet teminatına benzeyen bu mestane haller, uzaktan beni pek eğlendirirdi.” (64)

mihmannüvazlık göster-: Anlamı ‘konukseverlik, misafirperverlik’tir: “Gazete sütunlarında mihmannüvazlık göstermek bin mahpusu hapishaneden kaçırmakla müsavidir.” (21)

muhakkar: ‘Hakarete uğramış, hor görülmüş’ anlamındadır: “Ali Rıza Paşa hem gazeteci, hem de sürgün olmak itibariyle benden çok hazetmezdi ama Tevfik Fikret’in ‘Kılıç’ manzumesindeki muhakkar dövülen çelik parçası gibi bir gün bir ehemmiyet alabileceğimi de takdirden geri kalmazdı.” (40/41)

mukatele: “Üç gün süren bu kongrede müzakere münakaşaya, münakaşa müdarebeye müncer olmuş, müdarebenin daha mukatele ile nihayet bulmasına ramak kalmıştı.” (62) Anlamı ‘birbirini öldürme’dir.

mu’zamat-ı-umur: “Hangi değerli adamlar, nasıl muntazam bir teşkilâtla bu ‘mu’zamat-ı-umur’un uhtesinden gelecekti?” (78) Anlam olarak ‘işlerin en büyükleri’ diyebiliriz.

müedda: “Mustafa Kemal Paşaya eğer mümkünse evvelki telgrafımın müeddasını tebliğ ederek avdetini tavsiye etmenizi rica ederim.” (155) Anlamı için ‘mana, meal’ diyebiliriz.

mülâtefe: Yazar bu şekilde vermiş ama *Kamus-i Türki* (s. 860) (mülâtefe) olarak almış olup anlamı ‘şakalaşma, latife olarak söyleme’dir: “Size eski bir arkadaş sıfatıyla, fikrimi rindâne söyleyeyim; maksadım mukabele değil mülâtefe...” (22)

mümaşat: ‘Yoldaşlık, birlikte yürüme, hareket etme’ anlamına gelmektedir: “Hoca herkese meydan okuyor ve diğerlerini, zannım, Anadoluya mümaşat ile itham ediyordu.” (206)

münkariz ol-: Karay, bu sözü böyle vermiş ama doğrusu (munkariz) biçimidir ve anlamı ‘bitmiş tükenmiş, mahvolmuştur’: “Hilâfet taraftarları Ankara civarına kadar erişti, erişmesiyle beraber de sihirli bir noktaya temas etmiş gibi mahv ve münkariz oldu.” (194)

müsaraat: Anlamı ‘hızlı bir şekilde girişim’dir: “Bendeniz buna muttali olunca keyfiyeti efendimizden istizana müsaraat etmiştim.” (123)